

КУЛЬТУРНІ ПОРЯДКИ СУЧАСНИХ МЕДІА

Смислова трансмісія в сучасній культурі нерозривно пов'язана з медіа та медіальним середовищем, яке ніяк не є виключно службовим, передатним, що забезпечує доставку смислів. Нові медійні системи мають креативний ресурс відносно соціальних значень та змістів. У статті розглядаються ці властивості й атрибути медіа, що мають онтологічні гарантії, і трансформують нашу рефлексію й нашу тілесність. Авторка робить спробу позначити зміни культурного статусу медіа, які активно обговорюються сьогодні в медіа-теоріях.

Ключові слова: *медіа, нові медіа, культурний порядок, культурний статус медіа, тілесність*

Смысловая трансмиссия в современной культуре неразрывно связана с медиа и медиальной средой, которые никак не являются исключительно служебными материальными условиями реализации семиотических процессов. Новые медийные системы имеют креативный ресурс по отношению к социальным значениям и смыслам. В статье рассматриваются эти свойства и атрибуты медиа, имеющие онтологические гарантии, и трансформирующие нашу рефлексию и нашу телесность. Автор делает попытку обозначить изменения культурного статуса медиа, которые сегодня активно обсуждаются в медиа-теориях.

Ключевые слова: *медиа, новые медиа, культурный порядок, культурный статус медиа, телесность*

Transmission of meaning in modern culture is inextricably linked with the media and the medial environments, which are by no means exclusively auxiliary material conditions of implementation of semiotic processes. New media systems have the creative resources in relation to social values and meanings. The article deals with the properties and attributes of media that have ontological guarantees, and transforming our reflection and our physicality. The author makes an attempt to identify changes in the cultural status of the media, which are now being actively discussed in the media theories.

Keywords: *media, new media, cultural order, the cultural status of the media, corporeality.*

Актуальність дослідження. Радикальні гіпотези Ж. Бодріяра сьогодні більше ні в кого не викликають ідіосинкразії. «Вірусна, ендемічна, хронічна, панічна присутність медіа» [1, с.16] стає базовою пресуппозицією більшості медіа-теоретичних дискурсів. Коли ж і як мовчазні, позбавлені власного інтересу й волі технічні посередники стають зримими, набувають присутності мало не з кожною спробою осмислити сучасний суспільний стан? **Метою** цієї статті є, шляхом розгляду властивостей й атрибутів медіа, позначити зміни їх культурного статусу, показати як вони трансформують нашу рефлексію й нашу тілесність.

Всюдисущі медіа: від механічних розширень до ендотехнічного протезування

Примноження й прискорення комунікацій у другій половині ХХ ст., ущільнення медіального поля за рахунок інтерференції та конкуренції різних систем посередників (аналогових і електронних), дало змогу Маршаллу Маклюену розвинути свою сакральну тезу про «медіума як послання» і тим

самим на кілька десятиліть визначити порядок денний у дослідженнях соціальних комунікацій.

Медіа, за Маклюеном, досі ще є засобами, їхнє призначення є інструментальним. Як розширення органів чуття, комунікаційні технології надано нам на підмогу, як помічників, що полегшують сприйняття, пізнання, спілкування, виробництво, контроль тощо. Але думка про те, що значення має лише те, як використовуються медіа, який смисл і з якою метою вони транслюють, — це «зашкарубла позиція технологічного ідіота». Бо «зміст засобу комунікації є подібним до соковитого шматка м'яса, який приносить із собою злодій, щоб приспати пильність сторожового пса нашого розуму» [17, с.22]. Про що це він? Медіум, в якому втілено певне висловлювання («зміст») — чи є цей медіум усним мовленням, текстом, живописом, фотографією, фільмом, танцем, екраном монітора — одночасно й паралельно з останнім створює своє власне висловлювання. Водночас актори, що створюють або сприймають повідомлення, нечасто усвідомлюють це висловлювання медіума й ніколи не можуть свідомо його контролювати. Це тихе висловлювання, майже шепіт медіа має, однак, величезну силу — здатність конфігурувати свідомість і досвід кожного з нас, «впливати на весь психічний і соціальний комплекс» [17, с.5].

Новий засіб комунікації створює нову якість повідомлення, і тим самим нову реальність. Під «ною реальністю» слід розуміти інший режим сигніфікації й логіку її продукування, «зміну форми досвіду, світогляду й самовираження» [16, с.4]. Німецький теоретик медіа Д. Кампер зазначає: щойно медіум стає частиною соціокультурної практики, в той самий момент людина перестає бути самодостатньою й незалежною, вона вже не господар своїх власних звичок, способів виробництва і реалізації бажань. «Запущений механізм комунікації набуває автономності, а правила користування ним — залізної логіки примусу» [9, с.92].

У комунікативних засобах Маклюен убачає передусім технічні протези органів, які розширили їхню природну фізіологічну функцію. Будь-яке медіа — алфавіт, книжка або радіо, як зовнішня проекція людського чуття (зору, слуху, дотику тощо) — здійснює парадоксальну операцію: саморозширення й водночас самоампутацію. Такі грандіозні розширення чуттів утворюють самостійні замкнені системи, неспроможні до взаємодії одним за одним, але все одно здатні накинути нам параметри конструювання реальності: схеми її сприймання, патерни осмислення й зміни. Тут інструменталізм канадського теоретика щодо посередників є цілком суголосним до марксистського бачення техніки. Медіа-протези лише доповнюють, удосконалюють чуттєвий потенціал, здатності живого людського тіла, вони вторинні й додаткові відносно нього. Технологічні розширення людини — ці важкі комплекси предметів, тіл і технік цілком зримі, матеріальні й пов'язані в робочі системи на механістичних засадах. Вони є «проміжними ланками, розширенням, медіумами-посередниками природи, в ідеалі призначеними для того, щоб стати органічним тілом людини. У цьому «раціональному» баченні саме тіло — лише посередник» [1, с.29]. Але це фрагментоване, протезоване тіло залишається точкою збирання своїх розширень, утримуючи й центруючи їх зрослою інтенсивністю. Воно інкорпорує механічні протези індустріальної епохи

(друкарська машинка, телеграф, фотоапарат), підганяє під себе, примушує техніку підкорюватися природним, органічним законам.

Усе змінює поява електронних медіа. Маклюен проголошує настання ери розумної взаємодії всіх людських розширень, які потребують інтеграції так само, як і наші особисті почуття, що конституують єдине поле досвіду. Попередні технології були частковими й фрагментарними, тоді як електрична — тотальна й інклюзивна. З виникненням електронних комунікацій людина здійснила самовбивчу самоампутацію — винесла за межі себе живу модель своєї нервової системи. Звідки така метафора? Очевидно, справа тут в інтегрованості й швидкості нової електронної моделі наших розширень. «Поки наші технології, такі як колесо, алфавіт або гроші були «повільними», той факт, що вони становили собою окремі замкнуті системи, був прийнятним як соціально, так і психологічно. Інакше є тепер, коли зображення, звук і рух поширюються миттєво по всьому світу» [16, с.10]. Цікаво, що, констатуючи радикальну зміну посередників — перехід від механічної до електричної ери, Маклюен не відмовляється від класичної моделі суб'єктивності. Незважаючи на майже тотальну ексклюзію всіх своїх перцептивних і розумових здібностей, суб'єкт залишається вільним і транспарентним.

Бодріяр не поділяє маклюєнівського оптимізму. Він говорить про граничну точку, кінець, фінал можливого протезування, який кладе край людській суб'єктивності й тілесності. «Усе, що є в людській істоті — її біологічна, м'язова, мозкова субстанція, — оточує її у формі механічних або інформаційних протезів» [2, с.46-47]. Якщо механічні розширення індустріальної епохи залишалися зовнішніми, езотехнічними стосовно людської сутності, то посередники електронної епохи перетворилися на внутрішні протези. «Ми живемо в епоху софт-технологій, у вік генетичного й ментального software», — говорить Бодріяр. Сучасні езотехнічні електронні й цифрові протези заводять у точку неповернення, тотально колонізують суб'єктивність і тілесність, змушуючи визнати себе первинною моделлю, й тоді тіло розчиняється в своєму власному розширенні, «тоді настає кінець тіла, його історії, його перипетій» [1, с.67].

Експортована в медіа цілковито вся людська чуттєвість утворює відтепер мегасистему, що складається з усіх посередників, апаратів, машин і абстрагує й віддаляє від нас реальність життєвого світу. Міра опосередкованості реальності засобами комунікації зростає, й «медійність людського ставлення до світу разом із супровідним для неї самовираженням медіа відіграє дедалі більшу роль» [5, с.156]. Комунікаційні технології вже не є технічними посередниками, які транслують щось відсутнє в них самих, таке, що тільки через них передається, проходить, але самі постають всепоглинальним і всеосяжним середовищем — реальністю досвіду й свідомості [14].

Зрозуміло, медіа не розчиняють світ нашого безпосереднього тілесного досвіду, світ «протяглих субстанцій», що мають високу щільність, обсяг і часом дають нам «здачі». Але де той досвід, який ми могли б засвоїти без посередництва систем масової комунікації? Наш особистий досвід видається знеціненим, навіть «помилковим», таким, що часто не відповідає нормам медіа-реальності. «Можна будь-скільки говорити про те, що все-таки «перша реальність» існує, але треба усвідомлювати, що вона існує на умовах «другої

реальності», які роблять її доповненням першої. Про ту реальність, у якій набувається наш досвід, ми знаємо дедалі менше» [22].

Ефекти сучасних медій — це ефекти зростання реального, примноження його образів, що дедалі посилюють блокаду реальності. Такий стан справ після Бодрийяра обговорюється як симуляція. Ідея симулякру проста: все, що ми намагаємося зрозуміти як вияв реальності, є тільки її образ, реальне приховує від нас Реальність. ЗМІ та нові медіа заперечують або нейтралізують реальність, заміщуючи її підробкою, зразками, що знаходяться з нею в «комбінаторній спорідненості» (Бодрийяр).

«Якщо всі об'єкти сигніфікації в соціальному світі будуть розділені на ті, що є реальними, і ті, які є лише репрезентаціями, то в рамках цих двох категорій уся історія може розглядатися в поняттях зростання частки об'єктів, які є лише репрезентаціями» [15, с.45]. На думку С. Леша, визначальною засадою нової логіки реальності вже не є репрезентація, її місце посіла симуляція. Більше того, постмодерне реальне, що вірусно збільшує щільність своїх аудіо-візуальних подібностей, є більш реальним, ніж сама реальність. Воно гіперреальне.

Жодний «діагноз нашого часу» не обходиться без розмірковувань про роль нових комунікативних технологій у продукуванні й підтримці соціального. У стані «пост»: -модерну, -соціальності, -Гутенберга медіа набувають унікального статусу, змінюючи нашу реальність і тим самим утверджуючи свою. Важко не погодитися з Б. Гройсом, який стверджує, що питання про медійний носій є новою формулою давнього онтологічного питання про субстанцію, сутність або суб'єкт, які, ймовірно, приховуються за картиною світу. «Теорія медіа — це продовження онтології в умовах нового погляду на світ» [6, с.43].

Неможливе: онтологія медіа

Міркувати про медіа важко. Важко вловити сутність того, що прагне бути непомітним, що розчиняється в значеннях донесених ним висловлювань, що є прозорим для нашої «машини зору» й способів осягнення сенсу. Природа медіа парадоксальна. По-перше, посередник не самостійний, він виявляє себе лише в ситуації передання. Поза його процесуальністю про медіа говорити неможливо. По-друге, вони (медіа) репрезентують іншу онтологію, вони не є тим, посередником чого виступають, але водночас вони представляють, заміщують і дають йому буття. Посередник завжди існує й не існує, його реальність у тому, щоб бути не реальним, а видимістю реальності. «Чим є медіа, сказати неможливо, у медіативного немає онтології, воно ухиляється від хронологічної визначеності... Вони не існують, вони перебувають у становленні» [18].

Уникнути спокуси розглядати медіа з двох полярних перспектив — медійного фундаменталізму й медійної маргінальності — також не легко. У першому випадку медіа стають «першоджерелом у виробництві світу... і тим самим займають порожнє місце, яке залишилося після розпаду новочасного поняття суб'єкта» [5, с.67]. *Медіаапріоризм* наполягає на тому, що будь-яка реальність опосередковується медіа, нічого не дано нам безпосередньо. Щоразу суб'єкт має справу не з бажаною реальністю, а з посередниками. Медіа інстальовано в нашу здатність розуміти світ у його даності, й бачимо ми не медіа, але медіама [23]. В іншій перспективі — медіа ідентифікуються

винятково з матеріальними умовами реалізації семіотичного процесу. Очевидно, що така домінанта в аналізі медіа більше не є єдиною евристичною.

Імовірно, варто розробляти концепт медіа, сконцентрувавшись на питанні про те, як можна розуміти передавання за допомогою медіа одночасно як «трансформацію або субверсію переданого». «Медіа тоді «історична граматика» нашого способу поводження з тим, що дистанційоване від нас» [5, с.105]. Медіальне є продуктивним за своєю природою, воно не тільки дає виявитися тому, що для нього чуже, а й добудовує/доповнює сенс виявленого. Але природа й специфіка такої фігурації не є зрозумілою.

Як ми можемо наблизитися до розуміння цієї медіальної продуктивності? В епоху цифрової революції стає очевидним, що медіаносії є не просто трансляторами соціальних сенсів — вони беруть участь у їх виробництві. Медіа ніколи не були вторинними, вони завжди передорганізовували наші «форми чуттєвості»: простір і час, що й установлювало первинні матриці сприйняття реальності й приписування їй значень. Кожне медіа — радіо, книга, медіаплеєр — форматує базові перцептивні ґрати відповідно до своєї природи [24]. У такий спосіб медіа не доповнюють трансльовані ними «чисті» сенси, а швидше задають фонові кліше їх конституювання. Дотримуючись «осьових» для століття симуляції ідей Маклюєна, можна піти далі. Перед-організовуючи просторово-часову смислову перспективу, медіа виробляють і суб'єктивність, відповідну цьому локусу.

Фрідріх Кіттлер упевнений, що медіа, крім того, задають моделі й метафори нашого самоопису. У теоретичних дискурсах про природу людського розуму, пізнання, дії проглядають безпосередні аналогії з домінантними в історичну епоху засобами обробки й передання інформації. На думку Кіттлера, виникнення психоаналізу не випадково хронологічно збіглось із закінченням ери писемності та інтенсивною диференціацією медіа. «Телефон, фотоплівка, фонограф і друкарська машинка (яка з'явилася на письмовому столі Фрейда на початку 1913 р.) стали образами, з яких можна «скласти апарат психіки». [10, с.9]. Замість розуму, як центра людської суб'єктивності, який організовує і впорядковує наші уявлення, а потім лінійно (як і друкований текст) репрезентує у вигляді послідовності висловлювань, Фрейд описував «апарат психіки», який об'єднує в собі всі відомі йому засоби *перенесення* і *фіксації* інформації, тим самим дорівнюючись до універсального обчислювального засобу — комп'ютера. В епоху електронних і цифрових медіа психоаналіз інтерпретує «апарат психіки» вже не як запис і перенесення, а як єдність запису, відтворення та обчислення. Кіттлер стверджує, що саме цей факт зумовив розрізнення Лаканом уявного, реального й символічного [10, с.18]. Така інстанція, як «символічне», є моделлю «світу інформаційних машин», простіше комп'ютерів; порядок «уявного» — це оптичні апарати; а медійний пристрій «реального» запам'ятовує його в аналоговому вигляді, наприклад, на платівці.

Як було зазначено, субмедіальне, анонімне послання технічного носія лежить в основі процесів семантизації, воно значною мірою визначає предметно-просторову й часову смислові перспективи. І в цьому сенсі медіа зачіпають нашу суб'єктивність. Вони фреймують і задають логіку нашого сприймання й осмислення реальності, та, ймовірно, дії. «Традиційні поняття причиновості, перспективи та логіки міркування цілковито калічаються

електронними засобами інформації, які стирають відмінність між причиною і наслідком, метою і засобом, суб'єктом і об'єктом, активністю і пасивністю, виходячи за межі давніх реалістичних поділів на простір і час» [15, с.112].

Так само витончено й водночас радикально медіа трансформують наш образ самих себе.

Пристрасті по реальному, пристрасті по тілу

Первісний досвід фізичного й соціального світу є винятково тілесним. Тілесністю визначається можливість самої присутності в світі й ефективність самореалізації. Досвід тіла, який мають агенти як живі й наділені почуттями істоти визначає або фундує розуміння й дію в світі, є підґрунтям всього репертуару наших практик. Це означає, що всякий досвід є вторинним щодо «відчуття» тіла, яке «вже є» перед будь-яким досвідом і яке «збирає навколо себе всю світову предметність» [20, с.11].

В основі всіх без винятку культурних символів, за Мерло-Понті, є тілесні й міжтілесні відносини. Ключові моделі й метафори нашого пізнання, більшість концептів та їх диспозиції також вкорінено в модусах просторової присутності тіла. «Тіло є проєкцією на зовнішній світ, як той, у свою чергу, проєктує через нього свої органи й гармонії» [20, с.26]. По суті, будь-які тілесні прояви (практики тіла, поводження з органами чуття), образи та концепції тіла соціально зумовлено й культурно закріплено. А найбільш значущі стандартизовано у вигляді санкціонованих зразків ставлення, оцінки та володіння тілом, тобто соціальної підтримки. Тіл, станів тіл, образів і схем тіла багато, вони виробляються в рамках конкретних соціально-культурно-історичних контекстів.

Різноманітність медіа є можливою завдяки гетерогенній тілесності, що приймає режими медіа. Не існує світу окремо від способу його осягнення (медіа), від процесів конструювання сенсу. Таким чином, ми можемо отримати доступ до розуміння медіа через концепт тілесності. Але тут нас цікавить інше, а саме: *як режими різних медіа визначають і трансформують тілесність?*

Здатність людей з'являтися без плоті, ймовірно, була одним із основних чинників занепокоєння, пов'язаного з виникненням аудіовізуальних медіа. Як зазначає американський дослідник комунікації Джон Пітерс, телефонні менеджери, продавці фонографів, співробітники радіостанцій прагнули зняти цю напругу, демонструючи зв'язок механічних репродукцій із «тілом-оригіналом». З розвитком нових засобів запису і трансляції зростає кількість таких репродукцій — акустичних, візуальних, вербальних «медіа-слідів» людської суб'єктивності. Тіло перестає бути єдиним медіумом людської експресивності й раціональності. «Комунікація зараз передбачає контакт без дотику. У «комунікації» тіла перестають бути носіями остаточних доказів індивідуальності й особистості. Наші обличчя, дії, голоси, думки і взаємини перемістилися у царину медіа, звідки ці знаки наших «я» можуть розповсюджуватися без нашого дозволу. Комунікація стала знетіленою, як у перетвореннях, які медіа спричинили у нашому індивідуальному й соціальному тілесному бутті» [19, с.217].

Очевидно, що досвід тіла, седиментований у тілесних схемах, є об'єктом і результатом медіальних взаємин. Виникнення масових комунікацій, починаючи з аналогових форматів мовлення й закінчуючи формуванням цифрових

мультимедійних систем, змінили наше відчуття тіла й способи поведження з ним. Для більшості медіа-теоретиків, починаючи з Маклюена, Бодріара, Вірільо й закінчуючи Флюссером, Вульфом, Кампером, суть трансформації в анігіляції тілесного, в підміні живого тіла його образом, в його тотальній дематеріалізації. «Живе тіло, яке може жити й помирати, ...виходить з ужитку» [9, с.89]. Воно належить «конкретному місцю й часу, відчуттю близькості дотику й сприйнятливому відчуванню», які вже стають неможливими в світі «плинної сучасності». У світі «зрідження матеріальних об'єктів і зведення нанівець опору простору» [3, с.136], світі миттєвості, де панує вічне «тепер».

Німецький філософ і теоретик медіа Вілем Флюссер у незавершеній роботі «Від суб'єкта до проекту» (1991) робить начерк історії розвитку цивілізації як зміни провідних засобів комунікації. У загальному вигляді це можна зобразити так: спочатку людина відступила від життєвого світу, щоб уявити його. Потім вона відступила від уяви, щоб описати її у вигляді тексту, впорядкувавши незліченні зв'язки заданою структурою лінійного письма. Потім відступила від лінійності письма, щоб аналізувати його за допомогою технічно вироблених зображень. Перед нами — послідовне розгортання історії дедалі більшого «віддалення від світу» через впровадження дедалі більшої кількості рівнів абстракції, здійснення дедалі більшої кількості відступів; та ще й така історія, в якій моменти самих змін ніяк не пояснено [24]. Останнє «досягнення» є абстрактним настільки, що для обговорення його слід переосмислити й категорію «мірності» зображення, й поняття зображення як такого. З кожним із етапів віддалення від повноти життєвого світу пов'язується й особливий тип «тіла-абстракції». Флюссер пише:

«Повільний і трудомісткий культурний розвиток людства можна розглядати як поступовий відхід від життєвого світу, як щораз значніше зростання відчуження. З першим кроком назад від життєвого світу — з контексту людей, що стосуються речей, — ми стаємо розробниками, і звідси чергова практика — виробництво інструментів. З другим кроком назад — цього разу з третього виміру оброблених речей — ми стаємо спостерігачами, і з цього наступною практикою є виробництво образів. З третім кроком назад — цього разу з другого виміру уяви — ми стаємо скрипторами, і з цього наступна практика — виготовлення текстів. З четвертим кроком назад — цього разу з одиничного вимірювання алфавітного письма — ми стаємо калькулювальниками, і звідси наступна практика — сучасна техніка. Цей четвертий крок у напрямі тотальної абстракції — в напрямі нульового виміру — було здійснено разом із епохою Відродження, і на теперішній час його цілковито здійснено. Наступний крок назад до абстракції недоцільний: меншого за ніщо бути не може. Тому ми, так би мовити, розвертаємося на 180 градусів і починаємо так само повільно й важко крокувати назад, у напрямі конкретного життєвого світу. І звідси нова практика комп'ютерного моделювання та проектування від точкових елементів до ліній, площин, тіл і нас, що мають стосунок до тіл». [27, с.217].

Кампер сприйняв ідею Флюссера про чотири рівні абстрагування й розробив «антропологічний чотирикутник». Справа в тому, що Флюссер, намалювавши схему покрокового регресу до нуль-виміру, залишив без відповіді запитання: «Як можна уявити відносини цих вимірів, до яких причетні

люди, які відчувають, дивляться, записують і вважають. Це питання про структуру й генезис, про топології та історії тіл-абстракцій, адже вони — не тільки предмет пізнання, а й умова можливості пізнання. Під час роботи над цим емпірико-трансцедентальним питанням не можна забувати, що зазвичай пишуть і думають, виходячи з лінії, в кращому випадку — з поверхні» [9, с.72].

Наскільки можливим є перехід із одного рівня абстракції на інший? Наскільки можливим є рух у напрямі від точки до тіла? Якими будуть взаємини між тілом і образом, тілом і письмом? Як живуть і помирають люди з простором, поверхнею, лінією, точкою в них? Ці питання привертають увагу німецького філософа.

Кампер діагностує в історії цивілізації неминуче й незворотне поступове віддалення тіла від достатку до порожнечі, від чотиривимірного життєвого світу в крижану пустелю абстракції, аж до нуля й відповідно до обчислень двійкового коду — нуль/один. Розробляючи антропологічний чотирикутник здібностей, філософ онтологізує його, додаючи розмірність «без-розмірного». Без-розмірне як спільне поле, в якому можлива хізма, сплетіння здібностей, їх взаємодоповнюваність.

Живе тіло є поза межами чотирикутника. У нього немає ні образу, ні значення, ні суб'єктивності, воно не центр, стрижень. Але воно здатне виробляти і образ, і значення, і суб'єктивність. Таким чином, схематизуючи «чотирикутник» вимірів (тіло-простір, образ-площина, письмо-лінія, час-точка), з горизонту, тобто з відчуттів тіла, постає така схема, яка, однак, через своє площинне тлумачення «негайно повинна накреслюватися знову» [9, с.81].

Без-розмірне	Три-вимірне	Дво-вимірне	Одно-вимірне	Нуль-розмірне
Живе тіло(Leib)	Тіло	Образ	Письмо	(Без) Час UnZeit
Чуття	Слухання / говоріння	Бачення	Письмо / Читання	Рахування
Шкіра	Вуха/Голос	Око	Око/Рука	Мозок
Простір-час	Простір	Площина	Лінія	Точка

Що ж відбувається з тілом в нуль-розмірному вимірі цифрових медіа? На думку Кампера, тіло не редукується, а є надмірно й принципово безмірним. Живе людське тіло неможливо об'єктивувати/розрахувати. Нова медіальна реальність обкрадає його, перетворюючи на «нульове тіло» — тіло без простору. Апаратні медіа неспроможні охопити тіло й повноту продукованих ним сенсів, вони відтворюють його доступними їм способами, перетворюючи на образ, ікону, ідола — просто знак. Тілесність існує тепер як конфігурація поверхні (проголошуючи торжество знаків і структур над предметами й субстанціями), адже цифрові симуляції не мають ні ваги, ні глибини. Як тут не згадати Ж. Дельоза: «Усе, що відбувається, і все, що висловлюється, відбувається на поверхні. Подвійний сенс поверхні, нерозривність зворотного та лицьового боку змінюють висоту й глибину. За завісою нічого немає, крім безіменних сумішей. Поверхня подібна до запітнілого скла, на якому можна писати пальцем».

Нескінченні колажі з нових форм репрезентації, абстрагування й редукції тіла створюють надмірність його образів у мас-медіа. Така надмірна представленість тіла задає можливість різноманітних ідентифікацій і нарцистичного самозамилування. Тіла екранних технологій — енергійніші, гарніші й досконаліші за живих. Копія зачаровує, а «взаємозамінні тіла» роблять непотрібною невідривність від єдиного й незмінного тіла» [4, с.67].

Дематеріалізація тіла, редукція різноманіття його проявів і почуттів, яка здійснюється в технологіях медіа, змінює наш досвід тіла, його образ і концепт. На думку американського антрополога Кетрін Хейлз, колонізація нашого життєвого світу апаратами-посередниками не просто сформувала новий тип тілесності / чуттєвості, а посприяла виникненню нової форми суб'єктивності — відмінної від класичної моделі ліберального / вільного суб'єкта гуманізму — «постлюдської». Концепт «постлюдини» аксіологічно нейтральний. У ньому представлено результат аналізу взаємодії та гібридизації людини й «розумних машин». Хейлз не згадує про згортання, поглинання суб'єкта модерну новими фігураціями постлюдського. Вона наполягає на співіснуванні обох моделей суб'єктивності, вважаючи, що «людське» й «постлюдське» співіснують у постійно змінюваних конфігураціях залежно від соціокультурного контексту.

Що ж визначає «постлюдське» суб'єкта?

1. По-перше, концепція «надає постлюдині перевагу інформаційної моделі перед матеріальною реалізацією, і тому на втілення в біологічному субстраті дивляться швидше як на прикрий випадок історії, аніж як на неминучість» [26, с.22]. Тілесність перестала бути значущим аспектом людської істоти. Але як бути з суб'єктом епохи модерну? Адже він мав тіло, але ніколи не **був** ним. Філософія нового часу проголошувала абсолютний примат мислячого розуму над іншими людськими проявами. Все так. Але реалізація людської суб'єктивності у вигляді свободи воління й дії відбувалася в просторі реальної присутності предметів і живих тіл і за рахунок енергії останніх. У кібернетичній моделі «постлюдини» тілесність нівелюється інакше: вона заміщається схемою, яка домінує над фізичною присутністю. Відчуття вторинності матеріально закріплених форм з'являється за притаманною культурі «реальної віртуальності» інтуїцією, про те, що всі матеріальні об'єкти наскрізь пронизано інформаційними структурами. В епоху віртуальних гіперпросторів, інформація сприймається як породжувальний, базовий елемент реальності.

2. По-друге, концепція постлюдини «розглядає свідомість, ...як епіфеномен, як еволюційний вибрик, що намагається видавати себе за картину в цілому, хоча насправді є лише його маленьким епізодом» [26, с.22]. Джерелом цієї ідеї стали успіхи кібернетики на доказ того, що складна поведінка є можливою й без свідомості.

3. По-третє, концепція постлюдини вбачає в тілі первинний протез, яким ми всі навчилися користуватись, і продовження або заміна тіла іншими протезами стає продовженням процесу, який розпочався до нашого народження.

4. По-четверте, «концепція постлюдини конфігурує людську істоту так, аби вона могла цілковито поєднуватися та відтворюватися розумними машинами» [26, с.23]. У постлюдському немає цілковитого розмежування між тілесним існуванням і комп'ютерним моделюванням, кібернетичним

механізмом і людським організмом, телеологією роботів і людськими цілями. Стати постлюдиною означає вбачати в людях машини з обробки інформації, щось на кшталт складних технічних систем, подібних до комп'ютерів.

Реальність, замкнута в інформаційних мережах, де дематеріалізовані людські істоти є лише посередниками між технічними системами, створює особливий режим людської чуттєвості.

1. Наша мозаїчна культура — це культура нечутливості. Оцифровка образної, звукової, тактильної й нюхової інформації ослаблює безпосередні відчуття. «Нам загрожує остаточне зараження нашої екології чуттєвого» [4, с.61].

Мас-медіа поповнюють брак у нас емоцій, відчуття життя. Емоції на екрані очищені та яскраві, концентровані й сповнені сенсу — справді більш «реальні» й інтенсивні за те, що нам дозволяє пережити повсякденність. До того ж вони вже готові до стерильного й безпечного споживання. Однак внутрішня незадоволеність, яка, виявляється швидше не в формі протесту, а навпаки, у формі своєрідної булімії, пов'язана з усвідомленням, що почуття, які виникають у результаті споживання, чужі, штучні, позбавлені об'єму, як і тіла на екранах медіа-носіїв. Провокані емоції сприймаються як синтетичні, бо в них не вкладено тіло, вони не наші саме тому, що не потребують жодного руху, жодного ризику. Немає цілого, єдиного простору досвіду, звідси і відчуття цілковитого непанування собою, підозра в хитрій маніпуляції й відчуття тотального обману [13, с.49-53].

Крім того сучасні комунікативні технології близькі до здійснення мрії про всюдисущність, про те, щоб зробити наші переживання незалежними від місць, зайнятих нашими тілами в просторі. Гумбрехт говорить про портативні / переносні переживання, які завжди під рукою, а інтенсивність яких завжди передбачувана. «Відчуй, що хочеш де хочеш» [8, с.56].

Пасивними споживачами експортованих в медіа емоцій нас робить глобальна швидкість телекомунікацій. Вона призводить до інерції, до браку руху. «Все більше нарощуючи швидкість, ми не тільки скорочуємо протяжність світу і величину переміщень, а й робимо марним пересування, активність переміщеного тіла» [4, с.89].

2. Утрата тілесного як сфери людського самовираження. «Ні індивідуальне, ні соціальне тіло більше не спроможні втілювати чуттєві та тілесні значення та їх сенс» (Козловський, 1996: 215). Коли тіло втрачає свою виразність, просторовість, сценічну силу для інсценування та гри, воно втрачає унікальність і стає чимось зайвим, що стоїть на шляху інформаційного потоку. Безтілесність і банальність соціального життя стали результатом тотальної знеціненості, зникнення дистанції й таємниці комунікації (Бодріяр Ж.).

3. Віртуалізація соціального. Замінивши тіла медійними протезами ми відмовляємося від звичних соціальних взаємодій. Тілу більше не належить роль універсального медіатора соціального зв'язку. Соціальне, в його традиційному розумінні, заміщується віртуальною присутністю та обмінами. Інституційні взаємодії перетікають у простір симуляції, в якому вміння користуватися машинами є важливішим і цікавішим за реальні людські взаємини, які в свою чергу пізнаються за допомогою інформаційно-технічних понять. Тіла виключаються з обігу соціальності, але в кіберпросторі

створюються образи реальних атрибутів інституційності. Віртуальні співтовариства симулюють безпосередність присутності і близькість співрозмовників. Віртуальний магазин — реальні економічні дії. Віртуальне казино імітує змагання партнерів, а віртуальна крадіжка — порушення права власників вкладників банку.

Висновки. «Пристрасть Реального», яку Ален Бадью визначав як ключову рису двадцятого століття, не вичерпалась і сьогодні. Безперечно, брак реальності — це не брак речей, і навіть не брак їх пов'язаності (і те, й інше чудово симулюється силами медіа, що створюють нескінченну кількість спокусливих, несуперечливих і осмислених світів), а брак їхньої тілесності, щільності, опірності. І цей брак починається з віртуалізації власного тіла, власного досвіду. Наша відчуженість від матеріального світу зумовлює гостру ностальгію за присутністю. «Що ближчі ми до здійснення своїх мрій про всюдисущність і остаточну втрату свого тіла й просторового аспекту свого життя, то більші шанси запалити бажання, яке тягне нас до речовинного світу» [8, с.34].

Чи маємо шанс знайти тіло знову? Що воно тепер для нас? «Воно є гальмом. Воно є він», — каже Дітмар Кампер у статті, адресованій Полю Вірільо. Кампер називає тіло стоп-краном, тим єдиним, що залишився в сучасній цивілізації, яка мчить на космічних швидкостях, прагнучи позбутися сил тяжіння, обтяжливої тілесності й переводячи її в стерильні й безконтактні режими медіа. «Загальне вознесіння» — фатальний для людства проект. Продовження існування в безтілесних режимах «як ангел, як Бог, як дух, як спостерігач виключення власної тілесності» спрямовує в точку неповернення, коли «приземлитися скоро буде неможливо». Бо «дух уже давно занадто швидкий для життя. Він зупиняється тільки за аварій» [9, с.49] Гальмо, яке в перспективі панівної швидкості може бути тільки стоп-краном, у нас поки що є. І цим гальмом є тіло.

Література

1. Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж.. Бодрійяр. — К.: «Основи», 2004. — 230 с.
2. Бодрійяр Ж. Прозрачність зла / Ж.. Бодрійяр; пер. с фран. Л. Любарской, Е. Марковской.— М.: Добросвет, 2000. — 258 с.
3. Бауман З. Текущая современность / З.Бауман; пер. с англ.; под ред. Ю.В. Асочакова. — СПб: Питер, 2008. — 240 с.
4. Вирильо П. Информационная бомба. Стратегия обмана / Вирильо П.; пер. с фр. И.Окуневой. — М., 2002.
5. Вульф К. Антропология: История, культура, философия / Вульф К.; пер. с нем. Г.Хайдаровой. — СПб.: Изд-во С.-Петербур.ун-та, 2008. — 280 с.
6. Гройс Б. Медиум становится посланием / Гройс Б. // Неприкосновенный запас. — 2003. — № 6 (32). <http://magazines.russ.ru/nz/2003/6/gr13-pr.html>
7. Гройс Б. Под подозрением: феноменология медиа / Гройс Б. — М.: Художественный журнал, 2006. — 199 с.
8. Гумбрехт Х.У. Производство присутствия: Чего не может передать значение / Гумбрехт Х.У. — М.: Новое литературное обозрение, 2006. — 184 с.
9. Кампер Д. Тело. Насилие. Боль: Сборник статей / Кампер Д.; пер. с нем., сост., общ. ред. В. Савчука. — М.:Изд-во Русской христианской гуманитарной академии, 2010. — 174 с.
10. Киттлер Ф. Мир символического – мир машины / Киттлер Ф. // Логос. — №1 (74). — 2010. — с.5-21.

11. Киттлер Ф. Оптические медиа. Берлинские лекции 1999 года / Киттлер Ф. — М.: Логос; Гнозис, 2009. — 272 с.
12. Козловський П. Постмодерна культура: суспільно-культурні наслідки технічного розвитку / Козловський П. // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. Хрестоматія: навч. посібник / Упорядники В.В. Лях, В.С. Пазенок. — К.: Ваклер, 1996. — 428 с.
13. Корецкая М.А. Эффект реальности и пустыня реального: медиа и кризис онтологии // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология.» — 2006. — № 1 (4) стр. 42-57.
14. Костенко Н. В. Настичь реальное, когда медиа повсюду: онтологический интерес в культурных исследованиях и теории медиа / Костенко Н. В. // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2010. — №.1. — с.3-15.
15. Леш С. Соціологія постмодернізму / Леш С. — Львів.: «Кальварія», 2003. — 344 с.
16. Маклюэн Г. М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры / Маклюэн Г. М. — К.: Ніка-Центр, 2004. — 432 с.
17. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Маклюэн Г. М.; пер. с англ. В. Николаева. — М.: «Гиперборей», «Кучково поле», 2007. — 464 с.
18. Мерш Д. «Мета/диа. Два различных подхода к медиальному. Локализация медиального (медийного)» / Мерш Д. http://mediaphilosophy.ru/biblioteca/articles/mersh_dia/
19. Пітерс Д. Слова на вітрі: історія ідеї комунікації / Пітерс Д.; пер. з англ. А. Іщенко. — К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. — 302 с.
20. Подорога В. Феноменология тела. Введение в философскую антропологию. Материалы лекционных курсов 1992-1994 годов / Подорога В. — М.: Ad Marginem, 1995. — 340 с.
21. Подорога В. Культура и реальность. Заметки на полях / Подорога В. // Массовая культура в современные западные исследования / Пер. с англ.; отв. ред. и предисл. В.В. Зверевой; посл. В.А. Подороги. — М.: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», 2005. — С. 308-337.
22. Подорога В. Событие и масс-медиа / Подорога В. <http://www.podoroga.com/sobimass.html>
23. Савчук В. В. Медиафилософия: формирование дисциплины / Савчук В. В. http://mediaphilosophy.ru/biblioteca/books/mediaphilosophy_1/
24. Степанов М.А. Машины абстракций и конец протезирования [/http://mediaphilosophy.ru/biblioteca/books/mediaphilosophy_2/](http://mediaphilosophy.ru/biblioteca/books/mediaphilosophy_2/)
25. Флюссер В. За философию фотографии / Флюссер В.; пер. с нем. Г. Хайдаровой. — С-Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2008. — 146 с.
26. Хейлз Кетрин Н. Як ми стали пост людством: Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці / Хейлз Кетрин Н.; пер. з англ. — К.: Ніка-Центр, 2002. — 430 с. — (Серія «Зміна парадигми»; вип. 3).
27. Flusser V. Vom Subjekt zum Projekt. Menschwerdung / Flusser V. // Schriften von Vilem Flusser. Hrsg. von St. Bollmann; Bd. 3. Mannheim: Bollmann, 1994. — S. 217.

УДК 130.121.4:303.023.2

Рощин Д. Г.

Київський національний університет імені Т. Шевченка, факультет соціології, аспірант

ГЕНЕЗА ТА РОЗВИТОК КАТЕГОРІЇ «СМИСЛ» В ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ ТА СОЦІОЛОГІЇ

В статті описано генезис й розвиток теоретичного пізнання категорії «смысл» в рамках герменевтики, наук про мову, екзистенціально-феноменологічної філософії, психології й соціології.

Ключові слова: *смысл (значення), герменевтика, лінгвістика, філософія, психологія, соціологія.*